

учн. и Всесоюзн. студ. научн. конф. - Пермь, 2008. - С. 168-171. 7. *F. Böttger. Hermann Hesse*. - Berlin, 1974. - S. 334. 8. Див.: *Mayer Hans. Hermann Hesse und das Magische Theater // Jahrbuch der Deutschen Schillergesellschaft*. 21. Jg. 1977. - S. 517-532. 9. *Каралашвили Р.Г. Комментарии // Г. Гессе. Собр. соч. в 4 т. - Т. 2*. - СПб.: Северо-Запад, 1994. - С. 404-405. 10. *Эдингер Э.Ф. Эго и архетип*. - М.: Пентаграфик, 2000. - 264 с. 11. *Злочевская А. Парадоксы зазеркалья в романах Г. Гессе, В. Набокова и М. Булгакова // Вопросы литературы*. - 2008. - №2. - С. 201-221. 12. *Гессе Г. Степовий вовк*. - К.: Вид-во С. Павличко «Основи», 2003. 13. Див.: *Huber Peter. Der Steppenwolf // Interpretationen. Hermann Hesse Romane*. - Stuttgart, Philipp Reclam, 1999. 14. Див. детальніше про це: *Peter Jansen. Personalität und Humor / Hesses Steppenwolf und Kierkerhards Humorkonzeption // Sprache im technischen Zeitalter*, 1978. - Н. 67. - С. 202-220. 15. *Сафронова Н.В. Развитие «Магического театра» в образах романа Г. Гессе «Степной волк»* // Режим доступа: nauka.hnpu.edu.ua/sites/default/files/.../2010/...60_2/12.html 16. *Каралашвили Р.Г. Мир романа Германа Гессе*. - Тбилиси, 1984. 17. Див.: *Schwarz Egon. Hermann Hesse «Der Steppenwolf» // Deutsche Romane des 20 Jahrhunderts. Neue Interpretationen. Hrsg. von Paukl Michael Lützel* Königstein. - Ts.: Athenäum, 1983. - 410 S. - S. 128-147. 18. *Гессе Г. Тропа мудрости*. - Л-М., 1924.

Л.О. Мельниченко, асп.

Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка

ХУДОЖНІЙ ПСИХОЛОГІЗМ МАЛОЇ ПРОЗИ Б. ГРІНЧЕНКА

Статтю присвячено аналізу малої прози Б. Грінченка. Основна увага акцентується на психологічному дослідженні.

Ключові слова: *проза, Грінченко, психологізм, дитячі оповідання.*

Статья посвящена анализу малой прозы Б. Гринченко. Основное внимание уделено психологическому исследованию.

Ключевые слова: *проза, Гринченко, психологизм, детские рассказы.*

The article deals with the analysis of Borys Grinchenko's short stories. The article focuses mainly on psychological research.

Key words: *fiction, prose, Grinchenko, psychological analysis, insight, children's short stories.*

Кінець XIX – початок XX ст. позначився не лише національним терором, мовним геноцидом, політичними переслідуваннями українського народу, але й актуалізацією національного феномену як нового предмету суспільно-історичних, наукових, психологічних і художніх студій.

Літературна молодь шукає нового змісту, форми і засобів зображення людини, її буття, тривоги, надій і реальних перспектив на гуманніше майбутнє. Відображення життя у формі самого життя вже не задовольняло вимогливого читача. Якщо раніше нова українська література обмежувалася, за незначним винятком, поезією й белетристикою з селянського побуту, то характерною ознакою літератури кінця XIX ст. є широке узагальнення дійсності, зображення її в історичному русі, в закономірних зв'язках із минулим і майбутнім. Молодь «вступила на літературне поле з новими окликами, з новим розумінням літератури і її задач, що потребувало видозміни, збагачення й уточнення самого реалізму, зовсім інших художніх картин, інших образів, прийомів, інших слів і виразів, а також поглиблення самої сутності драматичного конфлікту» [Гнідан 2005, 68]. Вона дбає про розкриття внутрішніх творчих можливостей нації та її культури. Загартована в таємних патріотичних студентських гуртках при університетах, гімназіях, учительських і духовних семінаріях, юні сприяють піднесенню національної свідомості народу, визріванню загальнонародської моральної цінності, що стала об'єднувальною духовною силою, могутнім чинником інтеграції суспільства, орієнтації його на творчість. Досліджуючи людину в найрізноманітніших проявах індивідуальних якостей, література прагне передати насамперед її психологічний і моральний стан, ті риси характеру, які виокремлюють індивідуальне в суспільному. Не приймаючи особу взагалі і не розчиняючи її ні в соціальному, ні в національному, ані в природному, письменник бачить її в комплексі, у складній взаємодії людини з навколишнім середовищем, у якій беруть участь і генетичні, і біологічні, і психологічні, і, що найважливіше, соціально-суспільні її якості – як поступово виховні, так і спонтанно зароджувані.

Характеризуючи рівень інтелектуальної думки у нас порівняно з духовним світом у інших народів, Дмитро Чижевський писав, що в Україні «міннявся і ступінь політичної залежності, і ступінь рівня національної свідомості інтелігенції, - отже, найважливіші з передумов культурного розвитку» [Чижевський 2003, 75].

Характерними ознаками художньої манери Б. Грінченка цього періоду є насиченість створених ним образів матеріалами політичної сучасності; національно-патріотичний пафос, художнє осмислення інтелігенції як чинника соціального і національно-визвольного руху, її ролі в суспільстві; вирізнення ментальних особливостей українського народу.

Проте державно-політичне становище в теперішньому часі співвідносилось письменником із прогнозом майбутнього України, наповненим новим змістом. Традиційний для української поетичної думки образ України набирає нових ознак, найвиразнішою з яких є відсутність узагальнено-трагічного сприйняття її як частини всесвіту.

У художньому слові з'являється багато нового, зокрема увага до філософських проблем, спроба розкрити феномен людини у загальному і конкретному. Боротьба, протистояння людини і суспільства у творах видозмінювалась, розкривалась не тільки як революційна, а й як національно-визвольна, досліджувалась пасивно-споглядацька позиція. У творчості письменника виникають настрої гнітючості, зневіри, безнадії, які вимагають іншої мистецької форми. Перед авторами всіх поколінь постає проблема оновлення художнього слова. Експериментально-пошукова за своїм пафосом творчість Б. Грінченка не вкладається в межі одного якогось методу чи естетичного напрямку. Поруч із новим матеріалом ми бачимо нові методи художнього розуміння дійсності; письменник не просто протоколює все побачене, а пильно вдивляється в речі, замінюючи поверховий натуралізм психологізмом, витісняючи етнографічний інтерес психологічним.

Вимальовується посилена увага до внутрішнього життя людини, яка не може вважатись принципово новою характеристикою літератури. Змінюються тільки художні засоби і прийоми відтворення психічного життя людини, причому письменники передають не лише психологію окремих станів, але й психологію як процес, як еволюцію або деградацію особистості. Тому глибокий психологізм є досягненням усього процесу розвитку літератури, сплеск якого відбувся в кінці XIX — на початку XX ст.

Разом із тим, проблема дослідження внутрішнього світу української дитини на матеріалі класичної й сучасної літератури давно назріла. Недарма ж дослідники зауважують, що вікова психологія «з'ясовує роль історично вироблених суспільством цінностей (мови, досягнень науки, мистецтва, суспільних норм поведінки тощо) у формуванні людського індивіда як особистості» [Забродський 1998,4].

У малій прозі Б.Грінченка спостерігається зображення неврастенічного стану, людей вразливих, схильних до видінь, простежується болісний процес народження власної людської самоцінності (на стадії неусвідомленого протесту), зустрічаються мотиви зневіри, самотності і втоми.

На початку XX ст. український письменник Б. Грінченко пише оповідання, герої яких - це діти з убогих шахтарських чи робітничих родин, які навіть мріяти не можуть про школу, освіту, про світ мистецтва. У цих оповіданнях мало показано світлого і святкового. Небезпечна і тяжка робота

під землею чергується з сірими буднями побуту, пияцтвом, брутальністю.

Проблема знедоленого дитинства розглядається по-новому: дитинство руйнується, але це не катастрофа, а шлях до пізнання реального світу. Погляд дитини прояснює підтекст, передбачений автором, використовується прийом удаваної об'єктивності, умовності. Дитина потрапляє в екстремальні обставини і в реальних умовах так не мислить, не говорить, не діє, не аналізує свій внутрішній світ. Підхід до тематики, вибір головного героя, добір художніх засобів є критеріями своєрідності художнього твору.

Героїв дитячих оповідань Б. Грінченка можна віднести до групи молодшого чи середнього шкільного віку, можна простежити їхні характери й особливості спілкування з однолітками, але внутрішній світ, їхню психологію потрібно вивчати передусім виходячи з тих ідейних настанов та суспільно-історичних подій, у яких творив автор. Адже кожний маленький герой із творів українського письменника - це передусім рупор автора, символ його громадянської позиції.

Отже, досліджуючи психологію юних героїв з оповідань Б. Грінченка, який у своїх творах прагнув виписати романтизовані, героїзовані образи маленьких українців, характери яких відповідали б ідеалам українця-козака, варто враховувати передусім методи етнічної психології.

Б. Грінченко вніс значний вклад у розвиток дитячої літератури, як оригінальної, так і перекладної. Адже кому, як не йому, були відомі всі порухи дитячої душі - майже половину свого недовгого віку він провів у школі.

Робота над укладанням першого повного словника української мови, який вийшов чотиритомним виданням у 1907-1909 рр., за що Російська академія наук присудила упорядникові премію М. Костомарова, дала можливість письменникові долучитися до багатющої скарбниці української лексики.

Відомі також його популярні підручники - читанка «Рідне слово» та «Українська граматика до науки читання й писання». Освітній діяльності Борис Грінченко віддав понад десять років (1881-1893). Як педагог Б. Грінченко відзначався глибоко прогресивними переконаннями. У численних розвідках, як-от «Яка тепер народна школа в Україні», «На беспросветном пути. Об украинской школе» та ін., він піддавав різкій критиці самодержавну систему освіти, обстоював зв'язок навчання з життям народу.

І ось тут дуже важливо було почати роботу для пробудження в народі самосвідомості, передусім серед молоді й зокрема у початкових школах. Б. Грінченко обстоює переконання, що в його добу вже не досить просто змальовувати події - письменник виявляє тяжіння до поглибленої психологізації персонажів. Тенденція до психологізації наявна й у дитячих оповіданнях Б. Грінченка.

Автор у своїх дитячих творах уперше порушив тему життя шахтарських дітей. Такі дитячі оповідання як «Украла», «Батько та дочка» змальовують болісні картини життя дітей у поневоленій Україні. Ніби бажаючи протиставити цим похмурым образкам народного горя картини героїчного минулого, Борис Грінченко пише твори на історичну тематику. Найцікавішим із них є оповідання «Олеся» - про дівчинку, яка завела ординське військо у болота, де вороги й потонули, однак скарали юну героїню.

В оповіданні «Украла» простежується формування психології дитячої душі під впливом позитивних чи, навпаки, негативних обставин. У центрі твору - школярка першого року навчання Олександра, донька сільського писарчука-п'яниці, яку однокласниця Пріська звинувачує в крадіжці хліба.

Письменник моделює психологічні переживання, акцент у яких зміщується з соціального аналізу суспільства в особі його представника на аналіз духовного світу індивіда у його ставленні до суспільства, внаслідок чого зображення є не конкретно-історичним або предметно-аналітичним, а містить глибокий аналіз психологічного стану персонажів. Письменник до висвітлення морального внутрішнього обґрунтування вчинків героїв, тобто мотивування поведінки, йде від внутрішньої логіки характеру персонажа. Психологічний аналіз Б. Грінченка настільки поглиблюється, що змінює обличчя літератури, створює новий тип - напружено-емоційний. Стиль викладу також змінюється. Домінує монологічний тип художнього мислення, завдяки якому автор має можливість безпосередньо розкрити душу героя зсередини, показати його найпотаємніші думки, прагнення, збуджену фантазію (або дитячу уяву) - і саме в цьому виявився хист Б. Грінченка як письменника, психолога й педагога.

Вчителюючи, Б. Грінченко розвинув гідну подиву літературну діяльність. У 1893 році І. Франко зауважив: «засипає мало що не всі наші видання своїми, не раз многоцінними писаннями: повістями, віршами, статтями критичними й популярно-науковими, працює без віддиху, шле до цензури рукописи за рукописом, не зраджується ніякими невдачами ані критикою, часто неприхильною, а у всьому, що пише, проявляє, побіч знання мови української, також гарячу любов до України, щирий демократизм, бистре око на хиби української суспільності» [Грінченко 1990, 9]. До літературної роботи письменник активно залучав і багатьох однодумців. Сучасників вражали працелюбство Б. Грінченка, наполегливість і відданість справі.

Важливою заслугою Б. Грінченка стало видання українською творів світової літератури. У колі його перекладацьких зацікавлень були Міллер і Гейне, Пушкін і Кольцов, Гете і Байрон, Гюго і Чавчавадзе... Наприкінці 900-

х років виходять друком у перекладі письменника також твори Г. Гауптмана, О. Мірбо, В. Сарду, А. Шніцлера, С. Амічіса та інших авторів.

Із часом тенденція до психологізації стає у творчості Б. Грінченка визначальною. Почавши в традиціях «старої» манери письма, для якої характерне прагнення до статичного, етнографічно-побутового опису з ряснотою подробиць, Б. Грінченко на початку ХХ ст. значною мірою долає цю тенденцію.

Звичайно, Б. Грінченко не належав до прозаїків, котрі, як от М. Коцюбинський, були в авангарді новаторських шукань у літературі, але те, що він не залишився невинним «традиціоналістом» (а прояви саме таких «кваліфікацій» почасти тримаються і до сьогодні), що його творчість теж зазнала новітніх віянь, — це безперечно. Свого часу висловлювалася навіть думка, що на межі століть Б. Грінченко «совершенно меняет свою писательскую манеру» [Грінченко 1990, 25]. Напевне, було сказано це професором М. Самаріним вже надто категорично, хоча й не помічати суттєвих змін у стилі прозаїка — значить заплушувати очі на очевидне.

Чітко простежується процес оновлення та збагачення письма у прозі Б. Грінченка. Це можна побачити, скажімо, на прикладі оповідання «Дзвоник» (у цьому творі письменник продемонстрував, що володіє прийомами новелістичного письма).

У праці «Українська література серед інших літератур світу» О. Білецький пов'язав із творчістю Б. Грінченка цілий етап у розвитку української прози - між І. Нечуєм-Левицьким та Панасом Мирним, з одного боку, та М. Коцюбинським - з іншого. Оповідання і повісті письменника відзначаються щирим демократизмом змісту, гуманістичним пафосом. Кращі твори Б. Грінченка-прозаїка заслужено ставлять його в один ряд із класиками рідної літератури, засвідчують вірність принципам критичного реалізму і народності.

Отже, творчий доробок Бориса Грінченка - це значний крок у поглибленні художнього психологізму. Порівняно з творами інших письменників цієї доби, його соціально-психологічне оповідання у плані художнього психологізму стоїть вище: у героях оповідань органічніше поєднуються психологічна характеристика з аналізом ідеологічної суті суспільних явищ.

1. *Гнідан О.Д.* Історія української літератури кінця ХІХ – початку ХХ ст. - К.: Либідь, 2005; 2. *Грінченко Б.* Твори: У 2 т. - Т. 1. - К.: Наук. думка, 1990; 3. *Забродський М.* Вікова психологія. – К.: Либідь, 1998; 4. *Неживий О.* Борис Грінченко: вартовий рідного слова. Педагогічна спадщина та проблеми сучасної освіти. – Луганськ, 2003; 5. *Погрібний А.Г.* Борис Грінченко в літературному русі кінця ХІХ – початку ХХ ст.: Питання ідейно-естетичної

еволюції. – К.: 1990; 6. *Чижевський Д.* Історія української літератури – К.: Академія, 2003.

*Л.Я. Мірошниченко, докторант
КНУ імені Тараса Шевченка*

ФУНКЦІОНАЛЬНІСТЬ НОСТАЛЬГІЇ У РОМАНІ Д. ЛЕССИНГ «АЛЬФРЕД ТА ЕМІЛІ»

У статті досліджується ностальгія як важливий компонент антискептичного полюсу, визначаються її функції у романі Д. Лессінг «Альфред та Емілі» з урахуванням усталених та новітніх концепцій.

Ключові слова: *Лессінг, ностальгія, антискептичний полюс, історична інверсія, Гатчієн, британський роман.*

В статье рассматривается ностальгия как важный компонент антискептического полюса, определяются ее функции в романе Д. Лессинг «Альфред и Эмили» с учетом традиционных и новейших концепций.

Ключевые слова: *Лессинг, ностальгия, антискептический полюс, историческая инверсия, Хатччен, британский роман.*

The study explores nostalgia, seen as one of the key components of the antisceptical axis, as well as defines the functions of nostalgia in Doris Lessing's, Alfred and Emily, bringing in both traditional and the newest theory.

Key words: *Lessing, nostalgia, antisceptical axis, historical inversion, Hutcheon, British novel.*

Для Доріс Лессінг важливим елементом антискептичного полюсу є ностальгія. Вважаємо, що ранні та пізні романи письменниці по-різному актуалізують смисли, закладені у ній. Ця стаття є продовженням нашого інтересу до функціональності ностальгії у романах Доріс Лессінг, і цього разу ми звертаємося до її пізнього роману – «Альфред та Емілі» (2008).

Ностальгійний аспект у романістиці Лессінг особливо активно розробляється західним літературознавством щонайменше десятиліття і наразі залишається актуальним, про що свідчать праці британських та американських дослідників із цієї проблематики: Р. Рубенштейн, Е. Ріду, Д. Уолдер (2001, 2011, 2011, відповідно). У них застосований феміністичний, психологічний